

תגמולים וסטאטוס אישי בקבוצים השוואה בין שיתופים למתחדשים

גילה אדר, מיכל פלגי, אליאט אורחן

תגמולים וסטאטוס אישי בקבוצים: השוואה בין שיתופים למתחדשים

מבוא

קיבוצים מתחדשים וקיבוצים שיתופיים

המאמר בודק את השאלה האם חלו שינויים במערכת התגמולים ובסטאטוס החברתי של הפרט בקיבוצים המתחדשים בעקבות אימוץ שיטת התשלום הכספי האישי והדיפרנציאלי עבור העבודה.

עשרים וחמש השנים האחרונות בתולדות הקיבוצים התאפיינו בשינויים רבים אותם יצרו תהליכי המשבר של שנות השמונים והתשעים והצורך בצמיחה כלכלית וחברתית. רוב הקיבוצים כיום הם קיבוצים הנקראים במילה העממית "מופרטים". בקיבוצים אלה מועברת האחריות על ההכנסה וההוצאה הכספית מן הקיבוץ אל החברים בו. כתוצאה מכך נוצרת דיפרנציאציה ברמת החיים של החברים. לא עוד "לכל אחד לפי צרכיו" אלא לכל אחד לפי הכנסתו. ההכנסה מתקבלת במונחים כספיים ישירים כאשר המעסיק הינו גורם חיצוני לקיבוץ או הקיבוץ עצמו. מובנו של מושג "ההפרטה" בקיבוץ הוא המעבר משיטה המבוססת על העיקרון של שוויון ערך העבודה וסיפוק צרכי היחידים והמשפחות ע"י הקיבוץ, כפי שהיה נהוג בקיבוץ הקלאסי, לשיטה המבוססת על ההכנסה הכספית האישית הישירה מעבודה, מעסקים, או מבעלות על נכסים. ההכנסה וההוצאה של היחידים והמשפחות לא נעשית באמצעות התשלומים של הקיבוץ כי אם על ידי היחידים או המשפחות, תוך שימוש ישיר ויוזימי בכסף. החברים העובדים בענפי הקיבוץ ומוסדותיו מקבלים שכר מהקיבוץ כמו מי שאינם חברים ומשלמים מכספם לקיבוץ עבור מצרכים ושירותים שהוא מעמיד לרשותם. כלומר, הניתוק בין "תרומה לתמורה" הוחלף בשיטה חדשה שמשמעותה העברת האחריות להכנסה מן הקולקטיב אל הפרט (בשפה הקיבוצית "הפרטה"). בשיטה זו עשויים להיווצר פערים ברמת החיים ובסגנון חיים בין חברי אותו קיבוץ (רוזנר וחובריו 2002).

וועדה ממשלתית אשר בחנה את שאלת הסיווג הפורמאלי של הקיבוצים, לאור השינוי המבני העמוק שחל בהם, קבעה הגדרה לפיה נוצרו שתי שיטות של התנהלות הקיבוצים: הקיבוצים בהם הועברה האחריות לפרנסה לידי הפרט, כלומר הקיבוצים המופרטים, סווגו כ"קיבוצים מתחדשים", אלה מהווים כיום 80% מכלל הקיבוצים. קיבוצים אשר לא שינו את אורחות חייהם נקראים "קיבוצים שיתופיים" והם מהווים 20% מתוך כלל הקיבוצים. נציין שגם בקיבוצים השיתופיים מתחוללים שינויים מסוימים כמו למשל תמחור פורמאלי של עבודות ותפקידים.

במאמר הנוכחי נשתמש בהבחנה בין קיבוצים המתנהלים בשיטה השומרת על עקרון הניתוק בין תרומה לתמורה ונקרא להם "שיתופיים" לבין המתנהלים בשיטה הדיפרנציאלית ונקראים כאן "מתחדשים".

רקע תיאורטי

באמרנו ריבוד אנו מתכוונים לסדר חברתי מסוים בו לקבוצות שונות משאבים ותגמולים חברתיים ברמות שונות והם מדורגים באופן היררכי לפי כמות התגמולים והמשאבים שברשותם. מקומו של הפרט במערכת החברתית הוא הסטאטוס החברתי האישי שלו או שלה. (Weber (1967), הציע שלושה תגמולים מרכזיים כבסיס של הסטאטוס האישי החברתי - כסף, כוח ויוקרה, בצורותיהם השונות. המחקר הסוציולוגי הוסיף אליהם מאפיינים התורמים לריבוד חברתי כגון השכלה, מוצא, מגדר, גיל ותעסוקה.

הקיבוץ כצורת חיים שיתופית בעלת אמצעי ייצור משלה אשר אינה מתגמלת את חבריה באופן דיפרנציאלי באמצעות תשלום כספי, היה יעד לחוקרי ריבוד, כמעט מראשית קיומו, ובעיקר בשנות ה-70 עד 80 של המאה הקודמת. חברה שאין בה תשלום על עבודה ויחסי ממון בין החברים הייתה התנועה הקיבוצית תופעה חברתית חדשנית יוצאת דופן. בקרב חוקרי הקיבוץ נטען שתגמולים רלציוניים ובעיקר השפעה והערכה מפצים על חסרון ההכנסה כגורם הנעה בקיבוץ והם המשפיעים על מעמדו של היחיד. במחקר הקיבוצי בעבר הצביעו חוקרי הריבוד על תגמולים נוספים התורמים לו כגון, וותק בקיבוץ (Rosenfeld, E. 1951), קבוצת השתייכות (Ben-Rafael, E. 1988), ותגמולים רלציוניים הקשורים להתפתחות אישית, ובעיקר אלו הנובעים מעמדה ניהולית כגון, הערכה והשפעה (רוזנר ואבנד 1968),

אם בשנים הראשונות הסכימו חברי הקיבוץ על עקרון השוויון ביניהם כבני אדם ועל שוויון ערך העבודה כעקרון מנחה בחלוקתה, הרי שבשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים כבר גברו הקולות הכופרים בעקרונות אלה. מחקרים אישרו טענה זו וממצאיהם הצביעו על שורה של תגמולים הנחלקים באופן דיפרנציאלי בתוך הקהילה שהעיקריים בהם הם השפעה, יוקרה, ומקור הצטרפות (קרסל, 1974; אדר, 1982; בן רפאל 1986) למשל המושג (API Authority, Prestige and Influence) שטבע בן רפאל (Ben-Rafael, E. 1986), שפרושו סמכות, יוקרה והשפעה כבסיס הריבוד בקיבוץ. תגמולים אלה בחלקם נובעים מהפוזיציה של נושאי תפקידים רשמיים במערכת הפוליטית הפנימית ובחלקם מאוטוריטה אישית והשפעה בלתי פורמאלית. פוויץ (1996; 16) כינה את המערכת הריבודית "מערכת נזילה", כלומר מערכת שיש בה אמנם אלמנטים מובנים של חלוקה שוויונית של משאבים אך גם תגמולים דיפרנציאליים המאפשרים מיפוי היררכי של הסטאטוסים השונים.

בדיון על ריבוד בקיבוץ נטען כי גם בו ניתן לזהות תופעה של התכנסות/הצטברות (Crystalization) תגמולים המעידה על תגמולים גבוהים בקרב בעלי מעמד גבוה ותגמולים נמוכים לבעלי מעמד נמוך (Lenski 1954). רוזנר ושוור (Rosner, M. and Shur, s. 1984) טענו כי אי אפשר לדבר על ריבוד בקיבוץ, למרות שיש הבדלים בסטאטוס בין החברים, מאחר שהתגמולים אינם עוברים לדור הבא. אדר (1981) מצאה שבעלי יוקרה תעסוקתית גבוהה זוכים גם לרמה גבוהה של תגמולים אחרים. הלמן (1985, 1987), לעומתם טען שבמערכת הריבודית ניתן לאבחן העברה בין דורית של תפקידים חברתיים נושאי תגמולים גבוהים.

אדר (1982) מצאה שהתגמול העיקרי מקרב התגמולים האופייניים לקיבוץ דאז הוא תגמול ההשפעה, והוא התגמול העומד במרכז דיוננו כאן. לפי Baratz & Bachrach (1963) השפעה מוגדרת כמצב בו "א" משיג מ- "ב" את רצונו ללא שימוש באיומים. המושג השפעה, בספרות הסוציולוגית הקיבוצית, כלל את הסמכות הפורמאלית שנובעת מעמדה ניהולית ואת הסמכות הבלתי פורמאלית הנובעת מכישורים אישיים יחידים. הסמכות הפורמאלית נמצאה מצומצמת ביותר בשנותיו הראשונות של המחקר הסוציולוגי על הקיבוץ (טלמון-גרבר תש"ל, רוזנר, 1978), אך מאוחר יותר עלתה חשיבותה כמקור להשפעה על קבלת החלטות ועל המעמד החברתי האישי (אדר, 1982). בתהליך ההפרטה של הקיבוצים נוסף לכלל התגמולים התשלום הכספי הישיר עבור עבודה והבעלות על מקורות הכנסה נוספים.

"מתחילת שנות התשעים הונהגו בקיבוצים רבים תגמולים כספיים נוסף על התגמולים החברתיים. משמעות התגמולים האלה הוא הענקת שכר כספי לא שוויוני לעבודות ולתפקידים ציבוריים בתוך המערכת התעסוקתית של הקיבוץ. התהליך הואץ בתחילת המאה ה-21, אז החלו קיבוצים רבים לשלם שכר דיפרנציאלי לפי ערך השוק של העבודה!" (פלג, 2008, עמ' 8).

פויון (2010) מצביע על הירידה בחשיבותה של ההשפעה כתגמול מרכזי לנוכח הצטרפות ההכנסה הכספית הישירה לסל הכללי של התגמולים. שינוי זה ושינויים מבניים נוספים, מאפשרים לחוקרי ריבוד לבחון מחדש את תפקידה של ההכנסה הכספית מול מקומה של ההשפעה בתפיסה העצמית של הסטאטוס החברתי של אלה החיים בקהילה קטנה כמו הקיבוץ. פויון, שהרבה לעסוק בשינויים שעברו על היישובים הקיבוציים, מדגיש את חשיבותו של ההון החברתי כתגמול המרכזי ביותר בהסתמכו על המושג כפי שהגדירו Putnam 1993, כלומר, נובע ממצב הארגון או החברה אליהם משתייך הפרט.

"השפעת ההון החברתי מתבטאת בשני צירים: (א) השפעה של הפרט על הנעשה בקיבוץ (ב) מידת המקובלות של הפרט בציבור. ההשפעה מתבטאת במעורבות בהליכי קביעת מאפייני מסגרות החיים בקיבוץ, ואילו המקובלות מקלה על החיים בתוך המסגרות שנקבעו על-ידי בעלי ההשפעה. הצירוף של יכולת השפעה ומידת המקובלות בחברה קובע את מיקומו של החבר במערכת הריבודית!" (שם, עמ' 37).

ממצאיו מצביעים על כך שהמעבר לקיבוץ דיפרנציאלי הגביר את חלקן של ההשכלה וההכנסה בקביעת מעמדו של הפרט, אך עדיין נשמרת מרכזיותה של המערכת הפוליטית הפנימית כגורם המשפיע על עצם ההחלטה על השינוי וטיבו (קביעת מיסוד וסבסוד מרכיבי הצריכה).

זמיר (2008) טוען כי המודל הכלכלי בו מתנהל הקיבוץ משפיע על הרגשת המצוקה של החברים בו. כלומר, כאשר קיימת דיפרנציאציה בהכנסות החברים הדבר בא לביטוי בהרגשת מצוקה של חברים אשר לתפיסתם נמצאים ברבדים הנמוכים של ההכנסה ואולי גם ברבדים נמוכים של תגמולים נוספים.

ממצאים של אדר (1981) מצביעים על התכנסות של התגמולים עבור יחידים הנמצאים בקצוות סולם היוקרה התעסוקתית; בקצה העליון נמצאים העיסוקים הזוכים בכל התגמולים ברמה גבוהה ולעומתם העיסוקים בקצה הנמוך של סולם היוקרה התעסוקתית מתוגמלים ברמה נמוכה של התגמולים השונים. כמו כן נמצאו קשרים חיוביים בין סוגי התגמולים השונים שנבדקו. במאמר זה נבחן את מקומה של ההכנסה כגורם חדש במערכת התגמולים והשפעתה על מעמד החברתי של חברי וחברות הקיבוץ.

שאלות המחקר

המחקר הנוכחי עוסק בשתי שאלות: 1. האם השינוי המבני שמתבטא בשיטת התנהלות על פי עקרון ההכנסה הכספית האישית, משפיע על מערך התגמולים וחלוקתם ועל המבנה הריבודי של החברה? 2. האם התגמול הכספי תופס את מקומו של תגמול ההשפעה בקיבוצים המתחדשים כתגמול העיקרי המנבא את הסטאטוס החברתי של היחידים?

על מנת לבחון שאלות אלה נציג את חלוקת התגמולים כפי שהיא נשקפת מתשובות הנחקרים בהשוואה בין מתחדשים לשיתופיים. אחר כך נווה את חשיבות התגמולים השונים בקביעת מעמד החברתי האישי (הסטאטוס) של נחקרים מקיבוצים שיתופיים לנחקרים מקיבוצים מתחדשים. (בקיבוצים השיתופיים נערך תהליך של תמחור משרות וכל עובד יודע כיצד מוערכת ההכנסה הכספית של עבודתו, מכאן האפשרות לקבל מידע על הכנסה¹).

מאחר שמצבם הכלכלי המעורער של קיבוצים רבים היה הגורם המאיץ העיקרי להחלטה על אימוץ מודל התנהלות חדש, נעשו מחקרים אשר העמידו במוקד את ההבדלים במצבו הכלכלי של הקיבוץ (סקרים של פלגי ואורחן 2009 – 2016; פלגי וזמיר

¹ השכר הנמוך של חברי הקיבוץ השיתופי אינו מבטא את רמת החיים שלהם. רמת החיים מושפעת מהיכולת הכלכלית של הקיבוץ והחלטותיו. רוב הקיבוצים השיתופיים מבוססים כלכלית.

2008). ואילו במוקד מחקר זה עומדים היחידים, האופן בו הם תופסים ומגדירים את מצבם הכלכלי, החברתי, את הסטאטוס האישי שלהם ואת תמונת קיבוצם מזווית הראיה האישית.

השערות:

1. נחקרים בעלי הכנסה גבוהה זוכים לתגמולים גבוהים ומגוונים (חומריים ולא חומריים) יותר בהשוואה לבעלי הכנסה נמוכה – תופעת התכנסות/הצטברות התגמולים קיימת.
2. התופעה של התכנסות/הצטברות תגמולים מתקיימת בשתי שיטות ההתנהלות.
3. רמת ההכנסה תמצא בין התגמולים המנבאים את המעמד החברתי של חברי הקיבוצים המתחדשים ולא תמצא בין המנבאים את המעמד החברתי האישי של חברי הקיבוצים השיתופיים.
4. רמת ההשפעה כתגמול העיקרי המנבא את המעמד החברתי האישי יהיה חלש יותר בקרב חברי הקיבוצים המתחדשים מאשר בקרב השיתופיים.

שיטת המחקר

מקורות המידע: הממצאים מתבססים על ניתוח משני של נתוני סקר דעת קהל 2016 בתנועה הקיבוצית (סקר דו-שנתי, פלגי ואורחן 2016).

המדגם: השאלון הופץ באמצעות האינטרנט בכל הקיבוצים. מספר המשיבים כלל 1589 איש ואישה, מהם 52% גברים, 88% חברים מלאים בקיבוצם, הגיל הממוצע עומד על 58 שנים. 74% מהמשיבים חברים בקיבוצים מתחדשים לעומת 26% החברים בקיבוצים שיתופיים. אחוזים אלה של שני המודלים של התנהלות הקיבוצים תואמים את המצב בשנת 2016.

לוח 1. מאפיינים אישיים של המשיבים לסקר לפי שיטת התנהלות (באחוזים)

המשתנה/סוג הקיבוץ	שיתופיים	מתחדשים	מובהקות ההבדל *
שיעור המשיבים שאינם עובדים	11	15	מובהק
משתכרים מעל 7000 ₪	16	37	מובהק
שיעור בני 60 ומעלה	46	53	מובהק
גודל הדירה מעל 90 מ"ר	49	55	מובהק
ללא רכב אישי	53	14	מובהק
שיוך לקבוצת השתכרות נמוכה**	20	21	ל.מ.
ללא תפקיד ניהולי	37	30	ל.מ.
מגדר: אחוז הנשים	47	48	ל.מ.
אחוז בעלי השכלה אקדמית	59	60	ל.מ.

* $\chi^2 \leq 0.05$; ** דרגות 1-3 מתוך 5 דרגות.

חמישה הבדלים מובהקים נמצאו בין שתי האוכלוסיות. בארבע הראשונים גבוה שיעורם בקרב המתחדשים לעומת השיתופיים ובאחד עולה שיעור השיתופיים על שיעור המתחדשים. גיל המשיבים ושיעור האנשים שאינם עובדים מקרב המתחדשים גבוה יותר בהשוואה לשיתופיים. גם ההכנסה של המתחדשים גבוהה יותר, דירתם גדולה ושיעור חסרי הרכב אצלם מועט יותר בהשוואה לשיתופיים.

המשתנים:

- א. המשתנים הדמוגרפיים - 1. גיל 2. מגדר 3. רמת השכלה.
- ב. שיטות התנהלות – מתחדשים ושיתופיים.

התגמולים:

- ג. תגמולים כלכליים שנבדקו - 1. מדד (אינדקס) הכנסה – כולל את המרכיבים הבאים: א. ההכנסה בשקלים (חמש קבוצות) ואת ההכנסה הנתפסת (חמש דרגות בסולם ליקרט; $\alpha = 0.67$ של קרונבאך²). ב. דרוג עצמי של השתייכות לקבוצת הכנסה אחת מתוך 5 קבוצות. 2. מצבי הכלכלי (סולם ליקרט: רמה נמוכה=1, רמה גבוהה=5) 3. מצבי הכלכלי בהשוואה לבני גילי בקיבוץ (סולם ליקרט: רמה נמוכה=1, רמה גבוהה=5). 4. נכסים – גודל הדירה מ"ר ובעלות על רכב.

² המתאם הכללי בין הדרוג הסובייקטיבי לדרוג בקבוצת הכנסה הריאלית (במונחים שקליים) היה $r = 0.59$. (בקרב המתחדשים $r = 0.65$ לעומת $r = 0.44$ בקרב השיתופיים). הכללת המושג "תקציב" בשאלה אפשרה לנחקרים שאינם שכירים, פנסיונרים או מי שמקבלים מהקיבוץ רשת ביטחון כמו גם בעלי תקציב מחיה שוויוני הניתן בקיבוצים השיתופיים, להעריך את רמת הכנסתם.

- ד. **רמת ההשפעה** – מדד הכולל את המשתנים הבאים: א. דרוג הנחקרים את מידת השפעתם על החלטות הקיבוץ בנושאים כלכליים (5 דרגות). ב. דרוג הנחקרים את מידת השפעתם על החלטות הקיבוץ בנושאים חברתיים (5 דרגות) ($\alpha=0.75$ של קרונבך).
- ה. **רמת תפקיד ניהולי בעבודה** - (סולם ליקרט: רמה נמוכה=1, רמה גבוהה=5) (תפקיד שיש בו מאפיין ניהולי מהווה מקור לתגמולים שונים הקשורים זה בזה. העיקריים שבהם הם הכנסה, סמכות, הערכה ועוד).
- ו. **מצב חברתי אישי** - דרוג עצמי של המצב החברתי האישי (5 דרגות בסולם ליקרט).
- ז. **הון חברתי של הקיבוץ** – מדד הכולל את המשתנים הבאים: א. מידת האמון בהנהלה כלכלית, בהנהלה החברתית ומידת האמון בחברים. ב. הערכת הנחקרים את מידת הדאגה של הקיבוץ להם במצבי מצוקה כלכלית ולעת זקנה. ג. מצב הקיבוץ מבחינת שיתוף החברים בקבלת החלטות ומתפקוד רוב נושאי התפקידים הכלכליים והחברתיים (כל המשתנים דורגו בסולם ליקרט 5 דרגות, $\alpha=0.88$ של קרונבך).
- ח. **מעמד חברתי אישי (סטאטוס) נתפס** (משתנה תלוי) - דרוג עצמי של הנחקר/ת את המעמד החברתי האישי – שוליות מול מרכזיות (סולם ליקרט: רמה נמוכה=1, רמה גבוהה=5).

שיטת הניתוח: את השערות המחקר נבדוק באמצעות התפלגויות פשוטות של התגמולים לפי רמת הכנסה ושיטת התנהלות ורגרסיות של התגמולים על המשתנה התלוי. נבחן את ההבדלים בין המשיבים לפי שיטת ההתנהלות של הקיבוץ לצורך בדיקת השערות נחלקו המשיבים לארבע קבוצות, שתי קבוצות לפי שיטת התנהלות: משיבים מקיבוצים שיתופיים נקראו "שיתופיים" ומשיבים מקיבוצים מתחדשים נקראו "מתחדשים". הנחקרים מכל שיטה נחלקו לבעלי הכנסה נמוכה, קטגוריות 1 – 3 במדד הכנסה ובעלי הכנסה גבוהה מקטגוריות 4 – 5.

לוח 2. קבוצות לפי מדד הכנסה ולפי שיטה (באחוזים, בסוגריים מספר המשיבים)

רמת הכנסה / שיטה	מתחדשים	שיתופיים
נמוכה	58 (682)	71 (285)
גבוהה	42 (487)	29 (119)
סך הכול	100% (1169)	100% (404)

ההבדלים מובהקים במבחן χ^2 $p < 0.05$

שיעור המשיבים בעלי הכנסה נמוכה בשתי השיטות עולה על שיעור בעלי הכנסה הגבוהה. בקרב השיתופיים יש רוב גדול יותר של בעלי הכנסה נמוכה בהשוואה למתחדשים.

לוח 3. הבדלים במשתנים הדמוגרפיים: 1. בתוך השיטה לפי רמת הכנסה (אחוז מתוך הקבוצה)

השיטה	שיתופיים		מתחדשים	
	הכנסה נמוכה	הכנסה גבוהה	הכנסה נמוכה	הכנסה גבוהה
גיל: שיעור בני 66 +	31.5	37	46	26*
מגדר: שיעור הגברים	50	58	45	62*
השכלה: אקדמית	56.5	71*	50.5	72*
מספר משיבים בקבוצה	285	119	682	487

* מובהקות במבחן T. (כל ההבדלים מובהקים במבחן χ^2 $p < 0.05$)

הבדלים בתוך השיטה: בקרב השיתופיים הבדל אחד נמצא מובהק במבחן T והוא ההבדל בשיעור בעלי השכלה אקדמית, שיעורם בקרב בעלי הכנסה גבוהה עולה על שיעורם בקרב בעלי הכנסה נמוכה. לעומת זאת בכל המשתנים הדמוגרפיים של המתחדשים נמצאו ההבדלים מובהקים במבחן T; בקבוצת בעלי הכנסה הנמוכה המתחדשים שיעור הגמלאים/גמלאיות גבוהה יותר, שיעור הגברים נמוך יותר וכך גם שיעור בעלי השכלה אקדמית.

הבדלים בין השיטות: נמצא הבדל מובהק במשתנה אחד בלבד – שיעור בני בני 66+ גבוה יותר בין המתחדשים בעלי הכנסה נמוכה בהשוואה למקבליהם השיתופיים, בעוד שבקבוצת השיתופיים בעלת הכנסה הגבוהה שיעור בני בני 66+ גבוה משיעור המתחדשים ברמת הכנסה זו.

סיכום

המשתנים הדמוגרפיים שנבדקו בהקשר של רמת הכנסה הם רמת ההשכלה, המגדר והגיל. חשיבות משתנים אלה גבוהה יותר כאשר הקיבוץ מופרט. השכלה אקדמית תורמת לעליה בהכנסה בעוד שגיל גבוה והשתייכות למגדר הנשי מאפיינים רמת הכנסה נמוכה. בבחינת המשתנים הדמוגרפיים דומים הממצאים של המשיבים המתחדשים לממצאים בחברה הכללית.

א. כיצד מתחלקים התגמולים?

על מנת לבדוק את חלוקת התגמולים נשווה בין קיבוצים מתחדשים לבין קיבוצים שיתופיים ובין בעלי הכנסה גבוהה לבעלי הכנסה נמוכה. השערות אחת ושתיים.

רמת התגמולים של היחידים בקיבוצים שיתופיים ובקיבוצים מתחדשים

בחלק זה נבדוק את שתי ההשערות הבאות:

- השערה 1. הנחקרים בעלי הכנסה גבוהה זוכים לתגמולים גבוהים ומגוונים יותר בהשוואה לבעלי הכנסה נמוכה.
- השערה 2. התופעה של התכנסות תגמולים תמצא בהתנהלות השיתופית כמו בהתנהלות המתחדשת.

לוח 4. ההבדלים³ בתוך כל שיטה לפי רמת הכנסה (אחוז מתוך הקבוצה)

מובהקות	מתחדש		מובהקות	שיתופי		השיטה
	הכנסה גבוהה	הכנסה נמוכה		הכנסה גבוהה	הכנסה נמוכה	
						המשתנה / גובה ההכנסה
*	87	60	*	89	60	מצבי הכלכלי טוב:
*	83	51.5	*	89	62	מצבי הכלכלי בהשוואה לבני גילי בקיבוץ
*	39	18	*	24	7	גודל הדירה 121 מ"ר +
*	95	80		48.5	46	עם רכב אישי
*	60	32		55	46	תפקיד ניהולי בכיר
	82	80		70	70	מצבי החברתי טוב:
*	37	25	*	46	34.5	הון חברתי של הקיבוץ גבוה
*	34	17	*	32	24	רמת השפעה אישית גבוהה
*	52.5	31		50	42	מעמדי החברתי מרכזי
	487	682		119	285	מספר משיבים בקבוצה

* מובהקות במבחן T. (כל ההבדלים מובהקים במבחן χ^2 $p < 0.05$)

הבדלים לפי רמת הכנסה בתוך כל שיטה: בכל המשתנים, הבדלים במובהק, שיעור מקבלי התגמולים הגבוהים מקבוצת בעלי הכנסה נמוכה, נמוכים משיעורי בעלי הכנסה הגבוהה הזוכים לתגמולים גבוהים ולהיפך. ההבדלים בין קבוצות הכנסה במתחדשים רבים יותר מאשר ההבדלים בין קבוצות הכנסה בשיתופיים. חמישה הבדלים מובהקים במבחן T מאפיינים את קבוצת השיתופיים ומצביעים על התכנסות של תגמולים - שלושה משתנים מהתחום הכלכלי ושניים מהתחום החברתי ובהם המשתנה המרכזי - רמת ההשפעה האישית. הדמיון בשעורם של נושאי תפקיד בכיר ושל בעלי מעמד מרכזי מצביעים על רמת שוויון מסוימת למרות התכנסות של תגמולים. את ההבדל בגודל הדירה ניתן להסביר בהשקעות של הקיבוצים השיתופיים העשירים בבניה לחבריהם. התכנסות התגמולים בקרב המתחדשים בולטת מאד פרט למשתנה סובייקטיבי - המצב החברתי האישי - כל ההבדלים מובהקים גם במבחן T.

הבדלים בין שיטות ההתנהלות לפי רמת הכנסה: ההבדלים בין השיטות לפי רמת הכנסה אינם קונסיסטנטיים - לעיתים עולים התגמולים המוענקים לשיתופיים על התגמולים הניתנים למתחדשים ולהיפך. ההבדלים בין השיטות בקבוצות הכנסה הנמוכה רבים יותר מאשר בין הקבוצות בעלות הכנסה הגבוהה. בחמישה מתוך שבעה משתנים ההבדלים מובהקים בין קבוצות בעלי הכנסה הנמוכה כאשר תגמוליהם, עולים על אלה של מקביליהם בקיבוצים המתחדשים. בקבוצות של בעלי הכנסה הגבוהה במשתנה אחד בלבד, ההון החברתי של הקיבוץ, קיים מצב זה.

סיכום

- השערה 1. אוששה. הממצאים מאשרים את התופעה של התכנסות התגמולים: לבעלי הכנסה גבוהה מוענקים תגמולים גבוהים בתחומים שונים. אל התגמולים שאפיינו את החברה הקיבוצית בעבר נוספה ההכנסה
- השערה 2. קיבלה אישור. התכנסות התגמולים אופיינית למתחדשים ולשיתופיים כאחד. ההבדלים בין בעלי הכנסה נמוכה לבעלי הכנסה גבוהה מתקיימים לא רק בקבוצת המתחדשים כי אם גם בין בעלי הכנסות שונות מקרב השיתופיים.

³ המתאם הכללי בין הדרוג הסובייקטיבי לדרוג בקבוצת הכנסה הריאלית (במונחים שקליים) היה $r = .59$. (בקרב המתחדשים $r = .65$ לעומת $r = .44$ בקרב השיתופיים). הכללת המושג "תקציב" בשאלה אפשרה לנחקרים שאינם שכירים, פנסיונרים או מי שמקבלים מהקיבוץ רשת ביטחון כמו גם בעלי תקציב מחזיה שוויוני הניתן בקיבוצים השיתופיים, להעריך את רמת הכנסתם.

בעלי מעמד חברתי אישי מרכזי רבים יותר בקבוצות בעלות הכנסה גבוהה. נמצא הבדל מובהק בין שני המודלים של ההתנהלות במעמד חברתי בין בעלי ההכנסה הנמוכה כאשר בקיבוצים השיתופיים תגמול זה גבוה יותר. כמוכן, רק בקיבוצים המתחדשים נמצא הבדל מובהק במשתנה זה בין בעלי ההכנסה הנמוכה לגבוהה... ממצאים אלה מצביעים על חשיבותה הפחותה מעט של ההכנסה בקרב השיתופיים לעומת המתחדשים.

ב. התגמולים כמסבירים את הסטאטוס החברתי-אישי

שאלת המחקר השנייה עסקה בתרומת התגמולים השונים להסבר הסטאטוס. שאלנו האם ההשתכרות האישית הדיפרנציאלית בקיבוצים המתחדשים גרמה להכנסת תגמול ההכנסה הכספית להיות גורם בתוך מערכת המשתנים התורמים למעמד החברתי של היחיד בחברה הקיבוצית?

בקיבוץ ההיסטורי לא הייתה כל משמעות אישית להכנסה הכספית מעבודה והתגמול המרבי היה רמת ההשפעה בחברה. גם כיום אין הכנסה כספית ישירה מעבודה בקיבוץ השיתופי. לפי כך משערים כי: א. תגמול ההכנסה נמצא בין הגורמים המנבאים את הסטאטוס החברתי האישי של חברי וחברות הקיבוצים המתחדשים בלבד. ב. תגמול ההשפעה יהיה נמוך בקרב המתחדשים בהשוואה לשיתופיים.

בדיקת ההשערה נעשתה על ידי הפעלת רגרסיות של התגמולים על המשתנה התלוי – הסטאטוס החברתי האישי של הנחקרים. מאחר שבקבוצות הנחקרים השיתופיים מספר הנחקרים מועט, (220 נחקרים בעלי הכנסה נמוכה, 130 בעלי הכנסה גבוהה), נבחרו והוכנסו לרגרסיות רק חמישה תגמולים, המיצגים את עולם התוכן העיקרי של התגמולים האופייניים לקיבוץ: 1. מצבי החברתי האישי 2. רמת תפקידי הניהולי 3. מדד הון חברתי כולל של הקיבוץ 4. מדד רמת הכנסה 5. מדד רמת השפעה.

הלוח הבא מציג את המתאמים בין המשתנים שיכללו במשוואות הרגרסיה, לכל שיטת התנהלות בנפרד.

לוח 5. תאמי פירסון בין המשתנים הכלולים ברגרסיות – קיבוצים מתחדשים

המשתנים	מעמד חברתי אישי	מצבי החברתי	רמת התפקיד הניהולי	השפעה *	הון חברתי של הקיבוץ *	הכנסה*
מעמד חברתי (סטאטוס)	1					
מצבי החברתי האישי	.405	1				
רמת התפקיד הניהולי	.364	.128	1			
השפעה	.642	403	.305	1		
הון חברתי של הקיבוץ	.427	.452	.102	.568	1	
הכנסה	.218	.164	.279	.217	.241	1

מובהקות .050 < p; מספר המשיבים 1164 - 1135

לוח 6. מתאמי פירסון בין המשתנים הכלולים ברגרסיות – קיבוצים שיתופיים

המשתנים	מעמד חברתי אישי	מצבי החברתי	רמת התפקיד הניהולי	השפעה *	הון חברתי של הקיבוץ *	הכנסה *
מעמד	1					
מצבי החברתי	.376	1				
רמת התפקיד	.284	.167	1			
השפעה	.635	.307	.252	1		
הון חברתי של הקיבוץ	.295	.407	-----	.527	1	
הכנסה	-----	.146	-----	.120	.202	1

מובהקות $p < .050$; מספר המשיבים 402 - 365

דמיון ושוני בין השיטות: המתאם בין השפעה למעמד חברתי בשתי השיטות דומה. המתאמים בין השפעה למעמד חברתי הם הגבוהים ביותר בשתי הקבוצות הנסקרות. ערכי המתאמים של התגמולים, לרוב, גבוהים יותר בקרב המתחדשים בהשוואה לשיתופיים מלבד שניים – המתאם בין רמת התפקיד הניהולי ומצבי החברתי וכן המתאם בין ההכנסה להון החברתי של הקיבוץ שניהם גבוהים יותר בקרב השיתופיים. קשר מובהק בין מעמד חברתי אישי לרמת הכנסה נמצא רק בקרב המתחדשים, המתאם בינוני עד נמוך. הממצא מצביע על חולשתו של המשתנה הכנסה מול המשתנה השפעה כמנבא את המעמד החברתי האישי של המשיבים. בשלושה מתאמים בקרב המשיבים השיתופיים הקשר לא נמצא מובהק.

השפעת התגמולים על הסטאטוס החברתי אישי בקיבוצים שיתופיים ומתחדשים

תחילה נבחן את כושר ההסבר של התגמולים העיקריים על המשתנה התלוי – המעמד החברתי האישי.

לוח 7. רגרסיות של משתנים בלתי תלויים על מעמד חברתי אישי (סטאטוס) (stepwise)*

משתנים בלתי תלויים / שיטה		מתחדשים		משתנים בלתי תלויים		שיתופיים	
	R ²	β	R ²		R ²	β	R ²
השפעה	.40	.460	.43	השפעה	.43	.577	
מצבי החברתי	.43	.195	.46	מצבי החברתי	.46	.167	
רמת התפקיד הניהולי	.46	.180	.47	רמת התפקיד הניהולי	.47	.116	
הון חברתי של הקיבוץ	.464	.069	-----	-----	-----	-----	
הכנסה	-----	-----	-----	-----	-----	-----	
סך תרומה להסבר	.464		.47				

* בלוח מוצגת השונות המוסברת המצטברת, ולא השונות בנפרד לכל משתנה.

דמיון ושוני בין השיטות: תרומת התגמולים, כל אחד בנפרד וכולם יחד, דומה בשתיהן. בשתי השיטות ההכנסה לא נמצאה תרומה לניבוי המעמד החברתי בניגוד לתגמול השפעה שהוא התגמול התורם את ההסבר העיקרי לשונות במעמד החברתי האישי. הערכים של תרומת ההשפעה גבוהים יותר בקרב השיתופיים מאשר בקרב המתחדשים אולם הפער לא נסגר באמצעות ההכנסה אצל המתחדשים. הון חברתי של הקיבוץ נכלל רק במשוואת המתחדשים.

השערה מס' 3 לא אוששה, מדד ההכנסה לא נכלל בין המשתנים הנכללים במשוואת הרגרסיה כאן. תוצאת הרגרסיה אינה חד-משמעית לגבי השערה מס' 4. התרומה של מדד ההשפעה גבוהה רק מעט יותר בקרב השיתופיים.

יתכן שהקשרים בין תגמולים אחרים להכנסה, מחפים על תרומתה של ההכנסה לניבוי המעמד החברתי בקרב המתחדשים. למשל, המשתנה רמת התפקיד הניהולי. משתנה זה היה המסביר העיקרי של שונות המשתנה התלוי בקיבוץ קודם לשינוי המבני, ומכיוון שמשנתה זה עצמו הינו מקור גם להכנסה וגם להשפעה נקטנו בהליך של רגרסיה נפרדת לכל אחד משני התגמולים העומדים במרכז שאלות המחקר כמשתנה בלתי תלוי.

על מנת לבדוק אפשרות זו הכנסנו כל אחד משני המשתנים – השפעה והכנסה – לרגרסיה על המעמד החברתי האישי ללא משתנים מתערבים.

לוח 8. רגרסיה של השפעה והכנסה על סטאטוס, כל משתנה בנפרד, בכל שיטה.

משתנה בלתי תלוי / שיטה		מתחדשים		משתנה בלתי תלוי		שיתופיים	
		β	R^2	β	R^2	β	R^2
השפעה		.642	.42	השפעה	.40	.635	.40
הכנסה		.218	.047	הכנסה	.009	.096	.009

במשוואה זו תרומת ההכנסה גבוהה בהרבה מתרומתה במשוואה הקודמת (לוח 8). בקיבוצים המתחדשים, שיעור התרומה הוא 5% בקרוב, ואילו אצל השיתופיים תורם משתנה זה להסבר השונות של המעמד החברתי האישי, אחוז אחד בלבד. התרומה של תגמול ההשפעה גבוה מעט בקרב המתחדשים בהשוואה לשיתופיים, תוצאה המנוגדת להשערה 4.

אנו סבורים כי ממצא זה מצביע על כיוון חיובי של אישוש השערה מס' 3. לפיה רמת ההכנסה תמצא בין התגמולים המנבאים את המעמד החברתי של חברי הקיבוצים המתחדשים ולא תמצא בין המנבאים את המעמד החברתי האישי של חברי הקיבוצים השיתופיים. הממצא גם מערער את השערה 4 לפיה רמת ההשפעה כתגמול העיקרי המנבא את המעמד החברתי האישי יהיה חלש יותר בקרב חברי הקיבוצים המתחדשים מאשר בקרב השיתופיים.

השפעת המשתנים הדמוגרפים על המעמד החברתי האישי

המשתנים הדמוגרפיים תורמים להסבר הרבוד החברתי ולמעמד החברתי האישי של היחידים. מכיוון שאלה אינם תגמולים אנו מציגים אותם בלוח נפרד כמשתנים בלתי תלויים.

לוח 9. רגרסיה של המשתנים האקסוגניים על מעמד חברתי אישי (סטאטוס) (stepwise)

משתנים בלתי תלויים / שיטה		מתחדשים		משתנים אקסוגניים		שיתופיים	
		β	R^2	β	R^2	β	R^2
השכלה		.145	.018	מגדר	.016	-.144	.016
מגדר		-.086	.025	השכלה	.025	.108	.025
גיל		----	----	גיל	----	----	----
סך תרומה להסבר		.025	.025		.025		.025

השכלה ומגדר תורמים לניבוי המעמד החברתי האישי. התרומה של המגדר גבוהה יותר בקרב השיתופיים אך שלילית בשתי השיטות. (אשה=2)

סיכום

תרומת המשתנים הבלתי תלויים, כולם ביחד, להסבר השונות של הסטאטוס האישי, בשתי השיטות דומה. מבנה המשוואות מעט שונה. שלושה משתנים בלבד מנבאים את המעמד החברתי האישי של השיתופיים לעומת ארבעה משתנים המנבאים את המעמד של המתחדשים. המשתנה הנוסף במשוואה זו הוא ההון החברתי של המתחדשים. סדר כניסת המשתנים הבלתי תלויים למשוואות, בשתי שיטות ההתנהלות, היה דומה. בשתי השיטות מדד ההשפעה הוא התורם העיקרי לניבוי המעמד. מבין המשתנים הדמוגרפים נמצאה תרומה להשכלה ולמגדר ולא הייתה תרומה למשתנה הגיל. השערות 3 ו-4 לא אוששו אך גם לא נדחו מאחר שעלו ממצאים סותרים בשתי בחינות שונות.

ג. סיכום ודיון

המאמר בוחן שתי שאלות מרכזיות, נדון בכל אחת מהן בנפרד לאור הממצאים.

שאלה ראשונה: האם חלוקת התגמולים באופן דיפרנציאלי בקיבוצים המתחדשים שונה מאופן חלוקתם בקיבוצים השיתופיים? על מנת לענות על שאלה זו הוצגו שתי ההשערות הבאות: 1. הנחקרים בעלי הכנסה גבוהה זוכים לתגמולים גבוהים ומגוונים יותר בהשוואה לבעלי הכנסה נמוכה. 2. התופעה של התכנסות תגמולים תמצא בשתי שיטות ההתנהלות.

רשימת התגמולים שנבדקו כללה את קבוצת התגמולים הכלכליים, את רמת התפקיד הניהולי, את מדד ההון החברתי של הקיבוץ ושל המשיב/ה (המצב החברתי האישי) ואת מדד רמת ההשפעה. התפלגות המעמד החברתי האישי (הסובייקטיבי) הוצגה גם היא על מנת להבהיר את קיומו של ריבוד חברתי. נבחנה חלוקת התגמולים לפי שיטת התנהלות – המתחדשים מול השיתופיים, ולפי רמת ההכנסה האישית (מדד הכולל הכנסה הנתפסת והכנסה ריאלית). המשיבים נחלקו לבעלי הכנסה נמוכה ובעלי הכנסה גבוהה.

סיכום הממצאים: הנחקרים מהקיבוצים המתחדשים זוכים לתגמולים **כלכליים** גבוהים יותר מאשר הנחקרים מהשיתופיים. (הכנסה כספית, גודל דירה, בעלות על רכב). חלוקת התגמולים **החברתיים** מצביעה על יתרון מסוים לשיתופיים בעיקר מבין בעלי ההכנסה הנמוכה. כאשר בוחנים את ההבדלים בתוך השיטות לפי רמת הכנסה, התמונה המצטיירת מצביעה על תגמולים נמוכים של נחקרים בעלי הכנסה נמוכה בהשוואה לבעלי הכנסה גבוהה, ממצאים אלה מאפיינים נחקרים מקיבוצים שיתופיים ומתחדשים כאחד..

משיבי הקיבוצים המתחדשים שרמת הכנסתם נמוכה דרגו את התגמולים הנתפסים כנמוכים יותר מאשר המקבילים מקרב השיתופיים, בעוד שמתחדשים בעלי הכנסה גבוהה דרגו את תגמוליהם כגבוהים יותר מאשר מקביליהם השיתופיים. הפערים בתגמולים הנתפסים בין בעלי הכנסה נמוכה לבעלי הכנסה גבוהה קיימים בקיבוצים השיתופיים כמו במתחדשים.

השוואה בתוך השיטות מצביעה על הבדלים מובהקים בכל המשתנים בין בעלי הכנסה נמוכה לבעלי הכנסה גבוהה. בקיבוץ המתחדש ובחלק גדול מהם גם בקיבוץ השיתופי התגמולים של הקבוצות בעלות הכנסה גבוהה גבוהים במובהק מהמוצעים של הקבוצות בעלות הכנסה נמוכה. בעלי הכנסה גבוהה זוכים גם לתגמולים חברתיים גבוהים ולהיפך מכך לבעלי הכנסה נמוכה. כלומר, יש מי שזוכים ברמה גבוהה של תגמולים מסוגים שונים ויש מי שכל התגמולים להם זכו ניתנים להם ברמה נמוכה. לתופעה זו קראנו "התכנסות התגמולים". הממצאים מצביעים על השתרשות תופעת התכנסות התגמולים בקיבוצים השיתופיים כמו בקיבוצים המתחדשים. תופעה זו מעידה על קיומו של מבנה ריבוי, המבוסס על חלוקה בלתי שוויונית של תגמולים, בשתי שיטות ההתנהלות. כפי שנמצא גם בעבר (אדר 1981). קבלת תגמולים גבוהים בתחום אחד מנבאים קבלת תגמולים גבוהים גם בתחומים האחרים שנבדקו ומנבאים את המעמד החברתי האישי בהתאם לרמת התגמולים. השערה 1, והשערה 2, אוששו.

תשובתנו לשאלה האם השינוי המבני שמתבטא בשיטת התנהלות על פי עקרון ההכנסה הכספית האישית, משפיע על מערך התגמולים וחלוקתם ועל המבנה הריבוי של החברה? היא שאין הבדל משמעותי באופן חלוקת התגמולים בין הקיבוצים המתחדשים לבין השיתופיים. בשני המודלים מצאנו את החלוקה לבעלי תגמולים גבוהים ובעלי תגמולים נמוכים. האם אפשר ליחס לתופעת ההתכנסות של התגמולים משמעות שונה כיום מבעבר? בניגוד להשפעה כתגמול שעיקרו מבוסס על אוטוריטה וכישורים אישיים - תגמול שאנשים צוברים בזכות כישורים אישיים ואינו ניתן להורשה - הכנסה ריאלית כן ניתנת להעברה בין-דורית, ובקלות רבה. כניסת תגמול ההכנסה כמרכיב בסטאטוס האישי יכולה לשמש בסיס חדש להורשת מעמד חברתי אישי ולשינוי המבנה הריבוי של הקיבוץ. התשובה לויכוח, שהתנהל בעבר, על השאלה האם יש אליטה קבועה בקיבוץ, לא ניתנה אז, כי המעמד החברתי התבסס בעיקר על מאפיינים של הון חברתי אישי שקשה להעבירו מדור לדור. תופעת הכנסה כספית נצברת כחלק ממערך התגמולים הריאליים מאפשרת העברה בין-דורית של הסטאטוס ומגבילה את המוביליות החברתית.

הדמיון הרב שנמצא בין הקבוצות של בעלי הכנסה דומה בשתי השיטות וההבדלים בתוך הקיבוצים השיתופיים מצביע על סתירות פנימיות בקיבוצים אלה. בעיות אלה נצפו בעבר, לפני השינוי המבני, אלא ששיטת התמחור בקיבוצים השיתופיים הציבה מראה בפני החברים, הדגישה את ההבדלים ביניהם והגבירה את הלחץ לעריכת שינוי. אין פלא שקיבוצים בעלי יכולת כלכלית נמוכה או קיבוצים בהם ניכרו פערים גבוהים בין בעלי הכנסות שונות, בייחוד כאשר בעלי הכנסה גבוהה החזיקו גם בעמדות השפעה קריטיות היו הראשונים לשנות את שיטת ההתנהלות.

התכנסות התגמולים לפי גובה ההכנסה מהווה, גם בקיבוצים השיתופיים, מקור לסתירות וניגודים פנימיים. תופעות של אי שביעות רצון מהמצב הקיים ורצון לשינוי. האפשרות להמשיך ולהתנהל בשיטה זו תלויה ביכולתם למצוא תשובות אמיתיות לבעיות, כשיטה דינאמית שלא קופאת על שמריה.

שאלה שנייה: האם ההכנסה הכספית שהונהגה בקיבוצים המתחדשים תופסת את מקומה של ההשפעה כמשתנה התורם את עיקר ההסבר לשונות בסטאטוס האישי של החברים והחברות בקיבוצים אלה? על מנת לענות על שאלה זו הוצגו שתי השערות: א. רמת ההכנסה תמצא בין התגמולים המנבאים את המעמד החברתי של חברי הקיבוצים המתחדשים ולא תמצא בין המנבאים את המעמד החברתי האישי של השיתופיים. ב. רמת ההשפעה כתגמול העיקרי המנבא את המעמד החברתי האישי יהיה חלש יותר בקרב חברי הקיבוצים המתחדשים מאשר בקרב השיתופיים.

כדי לבחון השערות אלה נערכו רגרסיות על המשתנה התלוי - המעמד החברתי האישי - בנפרד לכל צורת התנהלות (השיטה). המשתנים הבלתי תלויים כללו את מדד ההשפעה, מדד ההכנסה, רמת התפקיד הניהולי, הון חברתי אישי (מצבי החברתי האישי) והון חברתי של הקיבוץ.

מלוח המתאמים בין המשתנים ניתן לראות שהממצאים אינם חד משמעיים: בניגוד להשערה נמצא כי המתאמים בין מעמד חברתי למדד ההשפעה בשתי שיטות התגמול שווים. כלומר, אין ירידה ביכולת ההשפעה להסביר את המעמד החברתי של היחיד בקיבוצים המתחדשים. ניתן לראות קשר בין מדד ההכנסה ומעמד חברתי בקרב המתחדשים בלבד. תוצאות הרגרסיות של התגמולים, כמשתנים בלתי תלויים על המעמד החברתי האישי של השיתופיים והמתחדשים, מאפשרות רמת ניבוי גבוהה (46% - 47%). תרומת ההשפעה למעמד החברתי האישי הייתה הגבוהה ביותר בשתי השיטות.

מדד ההכנסה לא נכלל בין המשתנים המנבאים את המעמד החברתי בשתי השיטות. בדיקה נוספת הצביעה על תרומה קטנה של מדד ההכנסה על המעמד החברתי של המתחדשים בלבד. תוצאות אלו אינן תואמות את שתי ההשערות.

הון חברתי אישי ורמת התפקיד הניהולי נכללו במשוואות הרגרסיה בשתי השיטות. תרומת הון החברתי של הקיבוץ נמצאה רק במשוואת המתחדשים. ברגרסיה של המשתנים הדמוגרפיים על המעמד לא נמצא משתנה הגיל, מצאנו תרומה חיובית של ההשכלה הפורמאלית ותרומה שלילית של המגדר לסטאטוס החברתי-אישי בשתי השיטות.

התשובה לשאלת המחקר האם התגמול הכספי תופס את מקומו של תגמול ההשפעה בקיבוצים המתחדשים כתגמול העיקרי המנבא את הסטאטוס החברתי של היחידים? שלילית אך לא חד משמעית. ההכנסה לא תופסת את מקום ההשפעה כגורם העיקרי המשפיע על המעמד החברתי האישי, למרות השינוי המבני המאפיין את הקיבוצים המתחדשים. אמנם רמת ההשפעה היא המנבא העיקרי של המעמד החברתי האישי אך נמצאו סימנים להשפעת רמת ההכנסה על המעמד האישי בקרב המתחדשים. האם לפנינו תהליך שהחל אך עדיין לא הבשיל? אפשר לבחון שאלה זו במחקרים נוספים במהלך השנים הבאות; יתכנו חזרות על מחקר זה לאורך שנים, או, הכנסת משתנים אחרים שמבדילים בין הקיבוצים כגון, משך הזמן שעבר מאז המעבר של הקיבוץ משיתופי למתחדש.

השפעה, הכנסה והון חברתי, הם תגמולים ברי המרה; כסף קונה כוח וכוח משיג השפעה, הון חברתי מייצר תנאים להשפעה והשפעה מייצרת הון חברתי. האם יש סדר עדיפות להשגת התגמולים כאשר אלה מהווים משאבים חברתיים מהמעלה הראשונה עבור היחידים? והאם סדר העדיפויות משתנה מחברה אחת לשנייה ומה קובע את הסדר הזה? תשובות חיוביות יאפשרו לנו לנבא את הגורם העיקרי הקובע את מעמדם החברתי של אנשים במבנה החברתי הנחקר.

למשל, הכללת מרכיב האסמכות האישית במושג ההשפעה בקיבוץ יכולה לספק הסבר לממצאינו. בקהילות קטנות בהן מתקיימת רשת צפופה של קשרים אישיים ואינטראקציות פנים אל פנים כדוגמת הקיבוץ, ניתן לצבור כוח והשפעה על בסיס של פעילות חברתית קשרים וכישורים אישיים. כמו כן תהיה השפעה נפרדת גם למשתנים כגון הון חברתי אישי, עמדה מקצועית, גיל, מגדר והשכלה.

ניתן לראות בכל קיבוץ יחידה חברתית הומוגנית במידה רבה כאשר בוחנים את המאפיינים הדמוגרפיים של חבריו וחברותיו: רמת חיים, מוצא אתני, מקורות גיוס, רמת השכלה ולעיתים אף התמחות מקצועית. הומוגניות זו תורמת בוודאי להסבר בדבר חשיבות ההשפעה לעומת חשיבות ההכנסה ברכישת מעמד חברתי אישי בקיבוץ. יחד עם זאת, בעקבות השינויים המבניים והגידול המואץ של האוכלוסיות חדשות בקיבוצים, נוכל לצפות להופעת גורמים תורמים נוספים, הקשורים בגובה ההכנסה כגון סמלי סטאטוס, בדמות בעלות על נכסים בולטים.

המשתנה מצב חברתי אישי (הון חברתי אישי) נכלל במשוואות של המתחדשים והשיתופיים ולעיתים כמשתנה הראשון בתרומתו לניבוי הסטאטוס. בחברה בה היחסים הבין אישיים הדוקים סביר שלמשתנה זה תהיה תרומה משמעותית. עם ההרחבות בקיבוצים והגדלה ניכרת של אוכלוסיה חדשה למסגרת החברתית נוכל לשער שתהיה ירידה בחשיבות משתנה זה.

רמת התפקיד הניהולי הינו משתנה נוסף, המופיע בכל אחת מן המשוואות, כמסביר את הסטאטוס החברתי-אישי. אם במחקר של אדר (1982) משתנה זה ניבא רק את מידת ההשפעה של היחידים בקיבוץ כי לא ניתנו תגמולי שכר בשנים הללו, הרי שעתה מגולם גם שכר בעמדה הניהולית ויתכן שבאופן עקיף משמש משתנה זה גם כמבטא את השכר בקיבוצים המתחדשים ואת טובות ההנאה (ראו שם) של נושאי תפקיד בקיבוצים השיתופיים.

פויון (2010) הדגיש את חשיבותו של ההון החברתי (של הקיבוץ) וירידת כוח ההסבר של מידת ההשפעה. ואמנם מצאנו שההון החברתי של הקיבוץ מבדיל בין בעלי הכנסה נמוכה לבעלי הכנסה גבוהה כתורם בעל משקל להסבר השונות של הסטאטוס החברתי-אישי ורמת ההשפעה. אם חשבנו שהקיבוצים השיתופיים המצטיינים בעוצמה כלכלית גבוהה יותר מהמתחדשים ומכאן שיהיו גם בעלי הון חברתי גבוה יותר, הרי שבבדיקת התפלגות התשובות לשאלות על המצב הכלכלי ועל המצב החברתי לא מצאנו תשובה מספקת. יותר שיתופיים מאשר מתחדשים ציינו שמצבו הכלכלי של קיבוצם טוב או טוב מאד אך יותר מתחדשים משיתופיים ציינו שמצבו החברתי של קיבוצם טוב או טוב מאד. לסיכום, לטענתו של פויון (שם) כי חלה ירידה בתרומת ההשפעה להסבר הסטאטוס לעומת עליה בתרומת ההון החברתי, לא מצאנו אישור.⁴

המושג הסובייקטיבי "סטאטוס חברתי-אישי" מבטא את המקום שבו היחידים משבצים את עצמם בסולם היררכי חברתי ואת המקום המשוער שלדעתם אחרים ממקמים אותם על גבי סולם זה. בחברה בעלת יחסים של פנים אל פנים, של דמוקרטיה ישירה, חברה שבה גידול האוכלוסייה בא מתוכה ומאפשר חילופי דורות ומשמרות מתוך הכרות אישית, אין תחליף למשתנים "החברתיים" כמו הון חברתי אישי או קבוצתי כמסבירים העיקריים של הסטאטוס. עם החלת השינויים המבניים (הפרטה) והגידול הדמוגרפי בקיבוצים הולכים ונעלמים היחסים הבין אישיים הדוקים, מערכת קבלת החלטות דמוקרטית ותהליכי רוטציה. מכאן אפשר להסיק שמאפיינים חיצוניים כמו הכנסה וסמלי סטאטוס יקבלו מקום מרכזי יותר בחברה החדשה הנוצרת בקיבוצים. הדיון במקומה של ההכנסה כגורם חברתי משפיע על הריבוד בקהילה הקיבוצית רצוי שימשך בעתיד. על אף היותו תהליך המתרחש בזמן ובמקום מוגדרים ניתן יהיה להסיק ממנו גם לחברות דומות אחרות.

Ben-Rafael, Eliezer (1988): Status, Power and Conflict in the Kibbutz. Avebury, Aldershot, Brookfield, USA.

Lenski, G.: "Status Crystallization; Anon-Vertical Dimension of Status". In: A.S.R., 1954.

⁴ המתאם בין מצבו הכלכלי של הקיבוץ ורמת הכנסה של היחידים הוא $r = .26$. מצאנו כי שיעור גבוה יותר מבין בעלי הכנסה הגבוהה ציינו כי מצב קיבוצם טוב או טוב מאד, אבל מצאנו גם כי שיעור המצטיינים את מצבו הטוב עד טוב מאד של קיבוצם מקרב השיתופיים גבוה יותר מאשר בקרב המתחדשים (פלגי ואורחן, 2016 לוח 3 עמ' 11). בהמשך הניתוח לא התייחסנו למצבו הכלכלי של הקיבוץ, בעניין זה ראו פלגי וזמיר 2008.

Putnam, R. D.: Making Democracy work. Princeton, N. J. Princeton University Press, 1993.

Rosenfeld, E. (1951) "Social Stratification in a Classless Society." In: A.S.R. 16, 766 – 774.

Rosner, M. and Shur, S. (1984) "Structural Equality – The case of the Kibbutz." In: Revue Internationale de Sociologie, 20 150-180.

Weber M. (1967). "Class Status and Power" In: Reinhard, B. & Lipset, S. M. (eds): Class, Status & Power. London, Routledge & Kegan Paul LTD, pp 21 - 28.

אדר גילה, (1981): "יוקרה תעסוקתית ושוויון בקיבוץ" מתוך יום עיון על הנושא שוויון בהגות הסוציאליסטית והגשמתו בקיבוץ, הוצ' המרכז האוניברסיטאי הקיבוצי והמכון ללימוד הקיבוץ והרעיון השיתופי, חוברת מס' 9 עמ' 33-38.

אדר גילה. (1982): יוקרה תעסוקתית בקיבוץ: הגורמים המשפיעים עליה ותרומתה לסטטוס של היחיד.

בן-רפאל אליעזר, (1986): קדמה כנגד שינוי: ריבוד ושינוי בקיבוץ. הוצאת רמות.

הלמן אמיר, (1985): "המנהל ניהל – וינהל בקיבוץ." יחד 10 - 11

הלמן אמיר, (1987): "התפתחותם של 'מנהלים מקצועיים' בקיבוץ." רבעון לכלכלה מס' 131, עמ' 1031 – 138.

זמיר דני, (2008): "המעבר מחברת רווחה לחברת שוק וההבדלים בין הקיבוצים ברמת המצוקה." מתוך מחברת רווחה לחברת שוק: מצוקה כלכלית בקיבוץ. עריכה: פלגי מיכל, זמיר דני, הוצאת המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקוב חזן במכון ון ליר, ירושלים, אפריל 2008, חוברת מס' 6 (עמ' 23 - 51).

טלמון – גרבר יונינה (תש"ל): "הדיפרנציאציה החברתית בישובים קיבוציים". מתוך יונינה טלמון-גרבר יחיד וחברה בקיבוץ, תש"ל, עמ' 205 – 223.

פוין אברהם, (1986) ריבוד ושינוי בחברה שוויונית. יד טבנקין והמכון לחקר הקיבוץ.

פוין אברהם, (2010): מהפכה מעמדית בחברה שוויונית. שינוי וריבוד בקיבוץ. המכון לחקר הקיבוץ מס' 195.

פלגי מיכל, (2008) "מבוא: השינויים שהתחוללו בקיבוץ." מתוך מחברת רווחה לחברת שוק: מצוקה כלכלית בקיבוץ. עריכה: פלגי מיכל, זמיר דני, הוצאת המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקוב חזן במכון ון ליר, ירושלים, אפריל 2008, חוברת מס' 6 (עמ' 7 – 13).

פלגי מיכל, אורחן אליאט, (2016): סקר דעת קהל בקיבוצים בשנת 2016 והצגת השינויים בעמדות לאורך השנים. הוצאת המכון לחקר הקיבוץ, חוברת 200.

פלגי מיכל, אורחן אליאט, (2016 - 2009): סקר דעת קהל בקיבוצים והצגת השינויים בעמדות לאורך השנים. הוצאת המכון לחקר הקיבוץ.

קרוסל גדעון, (1974): מכל אחד לפי יכולתו: ריבוד מול שוויון בקיבוץ. בצלאל צ'ריקובר מוציא לאור בע"מ, סדרת גומא.

רוזנר מנחם, (1978): "קושי וגמול בתפקידו של מרכז הענף." הדים 76 פב. עמ' 46 – 56; 77, יוני עמ' 67 – 80.

רוזנר מנחם, ואבנד אלכסנדר (1968): "הגורמים לנכונות למלא תפקידים בקיבוץ." הדים 88, מרץ, עמ' 121-125.

רוזנר, מ. פלגי, מ. גולדמברג, ח. (2004): שיטות של תקציב דיפרנציאלי בקיבוצים ומאפייניהן. הוצ' המכון לחקר הקיבוץ באוניברסיטת חיפה, חוברת מס' 179.